

УДК 340.12

О.О. БАНДУРА, докт. філос. наук, доц.,
Національна академія внутрішніх справ

ОСНОВНІ РИСИ ДІАЛЕКТИКИ АКСІОЛОГІЇ ТА ГНОСЕОЛОГІЇ ПРАВА

Ключові слова: аксіологія права, гносеологія права, цінність, істина, діалектика

Право є одним з основних засобів самоорганізації суспільства. Воно перебуває в центрі обговорення громадськості та наукової спільноти. Існує насущна потреба в глибокому дослідженні всіх аспектів цього складного феномена на основі його філософського осмислення. За сучасних умов становлення в Україні правових засад і правової державності суттєво зростає роль філософії права в системі гуманітарних наук, значення цієї галузі знань для усього процесу організації й наближення стандартів нашого суспільного життя до європейських.

До кола основних галузей філософії права відносяться аксіологія та гносеологія права. Основною категорією аксіології є цінність, а гносеології – істина. Більшість дослідників розглядають ці категорії як цілковито самостійні, незалежні одна від одної. У пропонованій статті аналізується співвідношення між ними.

Дана стаття певною мірою пов'язана з такими статтями, опублікованими у журналі «Форум права» раніше: С.В. Ромашкін «Історичний і філософський напрямки у юриспруденції» (2007 р., № 1); В.В. Корнієнко «Загальне та особливе у природно-правовому мисленні»; Ю.М. Дмитрієнко «Джерела та підходи до проблеми загального, особливого та специфічного української правосвідомості (формування єдиної нормативно-правової та ідейно-світоглядної спадкоємності)» (2008 р., № 2); О.В. Сердюк «Типологія підходів у методології сучасного правознавства» (2008 р., № 3); О.І. Савайда «Зв'язок енциклопедії права з філософією права» (2010 р., № 1);

Ю.М. Дмитрієнко «Норми правової свідомості-культури-права: історико-правовий стан становлення та розвитку в методологічно-правовій співвіднесеності та перспективі»; Ю.М. Дмитрієнко, І.В. Дмитрієнко «Норми правової культури як якісної частини механізму правового регулювання» (2010 р., № 3).

Ми почнемо наш аналіз з тих цінностей, які досліджує аксіологія права. Основними серед них є людське життя, гідність, власність, свобода, справедливість тощо. Вони становлять певну систему.

Найвище місце в ієрархії цінностей потрібно віддати життю, бо воно завжди становило фундаментальний інтерес для людини і без нього про інші цінності важко вести мову. Йдеться про існування усього суспільства в єдності з життям кожної окремої людини. Відповідно і для права найвищою цінністю є збереження суспільства та життя кожного її члена, причому вагомість останнього постійно підвищується.

Прагнення людини до життя насамперед проявляється в розширенні її як духовно-тілесної істоти на найближчу сферу навколишнього соціального і природного світу, вона потребує свого місця в цьому світі. У духовному плані йдеться про гідність, у матеріальному – про власність.

Гідність є вродженою рисою людини. Платон у своїй праці «Республіка» зазначав, що душа має складову, яку він назвав «тімос», або «духовність». Люди шукають визнання своїх достоїнств або тих людей, предметів чи принципів, в які вони ці достоїнства вклали. Схильність вкладати себе як певну цінність і вимагати визнання цієї цінності – те, що сучасною мовою можна назвати гідністю. Платон торкався цього питання й у «Державі». Тут він вказував, що тімос повинен служити загальному благу й керуватись розумом [1].

І. Кант також вважав гідність вродженою рисою людини. Він твердив, що людину слід розглядати як особистість, і в цьому плані вона вища від всякої ціни; адже як таку її належить цінувати не просто як засіб для цілей

інших, та і своїх власних цілей, але як мету саму по собі, тобто вона має певну гідність (певну абсолютну внутрішню цінність), завдяки якій вона примушує всі інші розумні істоти на світі поважати її [2, с.373].

Г.В.Ф. Гегель дотримувався тієї думки, що люди, як тварини, мають природні потреби і бажання, спрямовані назовні, такі як їжа, пиття, житло, а головне – самозбереження. Але людина принципово відрізняється від тварин тим, що крім цього вона бажає бути «визнаною». Зокрема, вона бажає, щоб її визнавали людиною, тобто істотою, що має певну гідність. Ця гідність перш за все відноситься до її готовності ризикнути життям в боротьбі всього лише за престиж. Бо тільки людина здатна подолати свої найглибінніші тваринні інстинкти – головний серед яких інстинкт самозбереження – заради вищих, абстрактних принципів і цілей. Відповідно до Гегеля, двобоєм первісних бійців рухає жадання визнання, бажання, щоб інші «визнали» їх людьми за те, що вони ризикують життям у смертній сутичці. «Індивід, який не ризикував життям, може бути, звичайно, визнаний особистістю, – писав філософ, – але істини цієї визнаності як певної самостійної самосвідомості він не досяг» [3, с.102].

Гідність виступає мірою ствердження в людині особистісного начала. У структурі особистості й у практичній поведінці гідність реалізується через такі чесноти, як самодостатність, самостійність, незалежність, відповідальність, вимогливість до себе та до інших тощо. В.В. Рибалка підкреслює у понятті гідності усвідомлення людиною цінності власної особистості [4, с.29]. Поняття гідності людини пов'язується також з цінністю людини й оцінкою її значення і місця у суспільстві та державі. «Людська гідність, як багатоаспектна цінність людини, – зазначає О.В. Гришук, – глибоко проникла у зміст права. Ознаки і якості, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу. В свою чергу, людська гідність через систему соціальних зв'язків є

вихідною у взаємовідносинах між людьми і знаходить своє безпосереднє відображення у гідності кожної людини» [5, с.81]. Гідність є особливим предметом у плані правового захисту. Невід'ємна, вроджена гідність, що впливає з самої суті людини, є одним з найголовніших прав і свобод людини та громадянина – природних вимог до правового, а також соціального статусу людини, необхідного для її нормального існування [6, с.91].

Прагнення людини до життя проявляється і в розширенні її на найближчу сферу навколишнього предметного світу, того середовища, в якому вона живе, в опануванні й перетворенні її згідно з власними цілями, інтересами і потребами, в оволодінні нею, у перетворенні її на свою власність. Суть власності можна розуміти як безпосередню владу людини над певною частиною зовнішнього світу. На думку В.С. Соловйова, «власність є ідеальним продовженням особи в речах, або її перенесенням на речі» [7, с.432]. Власність не лише забезпечує виключні можливості у володінні речами, а також у їх використанні та розпорядженні ними, взагалі у будь-якому поводженні з ними.

Можна визнати існування у певному розумінні тотожності речі та особи, і ця тотожність, зазначає К.І. Скловський, лежить у підґрунті первинних правових уявлень і справила свій вплив на утворення фундаментальних правових понять [8, с.143]. Можна припустити, що принцип таліону («життя за життя, око за око, руку за руку, втрата за втрату») поступово був замінений матеріальним відшкодуванням ушкоджень, завданих особі, саме тому, що особа мислилась у єдності з її власністю.

Власність також є своєрідним каналом зв'язку окремої особи з суспільством. Прагнення індивіда набути приватну власність, збільшити її розміри має свою діалектичну протилежність – піклування про загальний добробут спільноти, суспільства загалом. Приватна власність виконує також соціальну функцію. Вона має принципове значення насамперед для економічного розвитку суспі-

льства. Приватний інтерес є надзвичайно потужним чинником розвитку суспільства, важливою рушійною силою розвитку суспільного виробництва, зростання добробуту усього соціуму і відповідно позитивних зрушень у соціальній сфері.

Приватний інтерес особи та її прагнення сприяти соціальному прогресу становлять пару діалектичних протилежностей. Провідна роль у ній зазвичай належить приватному інтересу. Потрібно, щоб ці протилежності знаходились у гармонії. В.Д. Бабкін підкреслює таке парадоксальне явище: країни, в яких панувала планова економіка, вживають серйозних заходів для стимулювання індивідуалізму, в той час як країни з ринковою економікою намагаються зробити ринок більш прийнятним з соціальної точки зору [9, 6].

Тепер розглянемо питання про зв'язок гідності як права людини і громадянина з власністю та правом власності. Для відчуття гідності, самодостатності людина потребує незалежних джерел існування; можна вважати, що підґрунтям гідності виступає приватна власність. Вона значною мірою визначає становище людини у суспільстві. Без права на власність неможливі автономність і вільний розвиток особистості.

Право приватної власності є важливою підставою права на гідність, робить громадянина самодостатнім, самостійним. Саме самостійність, пише Ю.В. Кушаков, є тим вирішальним, що вимагається для природи права, що дозволяє вивіщення правового статусу громадянина, який, відповідно до вимог громадянського суспільства, посідає центральне місце в суспільному житті, вивіщує його над владою та іншими соціально-політичними інституціями суспільства загалом. Самостійність громадянина не обмежується участю в законотворчості, «віддаванням голосів» на виборах, а перш за все полягає в тому, щоб кожен був сам собі паном і, отже, мав яку-небудь власність і насамперед був «власником себе самого» й не служив (у власному розумінні слова) нікому, крім суспільства. Саме власність, на його

думку, робить людину «саму собі паном» і тому громадянином держави, що має право голосу на виборах. Саме власність робить людину громадянином, що не залежить від влади [10, с.143–144].

Отже, гідність і власність знаходяться у діалектичній єдності. Похідною від неї виступає свобода. Гідність як право людини на незалежність виражається у свободі, а право власності передбачає вільне розпорядження своїм майном. Без свободи людина втрачає врешті свою суб'єктивність. Втративши можливість самовизначення, вона перестає бути людиною.

Звернімо увагу на те, що свобода як вибір передбачає відповідальність. Це продуманість, виваженість, обґрунтованість рішень, урахування всіх обставин і можливих наслідків; це також готовність відповідати за свої вчинки. Якщо дії людини не детерміновані обставинами однозначно, якщо можливі різні рішення, то вона несе відповідальність за свій вибір.

Діалектика свободи та відповідальності має місце й у сфері права. Правові норми надають людині свободу, але вони також накладають на неї юридичну відповідальність, права тягнуть за собою обов'язки. Зокрема, можливість вільного володіння, користування, розпорядження майном поєднується з «тягарем» пов'язаних з цим витрат і ризику. Власність повинна бути весь час діяльною, використовуваною і за допомогою цього знову і знову одержуваною й утворюваною, вона є невинною працею, що нескінченно втілюється в зайнятості та результатах [11, с.153].

Свобода також є цінністю, сформованою у межах суспільства. Вона тісно пов'язана з рівністю. У суспільстві для його виживання потрібна певна рівність, врівноваженість домагань на права і свободи. Право людини на особисту свободу обмежується таким самим правом інших, громадяни повинні бути в цьому відношенні рівноправними. Тут вступає в дію принцип «бути у самому собі іншим – первинний сенс ставлення до іншого».

Загалом рівність у суспільстві має прин-

ципове значення для його прогресу. Боротьба між індивідами та їхніми групами повинна проходити у рівних умовах, котрі можуть забезпечити тільки закон і сильна влада. Для цивілізованого розвитку суспільства необхідно, щоб прийняті закони встановлювали рівні права громадян і рівні можливості їх реалізації. Як відомо, право забезпечує лише формальну рівність. Визнання різних індивідів формально рівними – це визнання їх рівної правоздатності, можливості набути ті чи інші права на відповідні блага, конкретні об'єкти тощо, але це не означає рівності вже набутих конкретних прав на індивідуально-конкретні речі, блага та ін. Формальне право – це лише правоздатність, абстрактна вільна можливість набути – у відповідності до загального масштабу і рівної міри правової регуляції – своє, індивідуально-певне право на даний об'єкт.

Зазначимо, що рівність як принцип тісно пов'язана зі свободою. Свого часу А. де Токвіль писав, що вони у певному розумінні обернено пропорційні одна до одної: чим більше свободи, тим менше рівності, та чим більше рівності, тим менше свободи. Для цього співвідношення має бути якась міра, визначена певними нормативними актами. Навіть у найбільш досконалому ліберальному суспільстві, мабуть, завжди залишиться істотна соціальна нерівність, і це означає, що між принципами свободи і рівності, на яких таке суспільство засноване, існуватиме напруженість. Ця напруженість буде такою ж неминучою, як і нерівність, від якої вона походить. Зокрема, будь-яка спроба дати знедоленим «рівну гідність» означатиме обмеження свободи або прав інших людей.

Для нормального розвитку суспільство потребує врівноваженості, гармонії прав і свобод, причому не самої лише формальної рівності, а реальної. Необхідним є такий розподіл благ у суспільстві, який би сприяв його консолідації, а не призводив до руйнівних процесів. Формальну рівність треба доповнювати врахуванням внеску особистості до суспільного блага, соціальними пільгами

тим, хто нездатний захистити свої права (неімущим, інвалідам, дітям тощо).

Мірою реальної рівності у правах і свободах, мірою коригування формальної рівності цими чинниками, соціальної гармонії виступає справедливість. Чим вище рівень реальної рівності у правах і свободах людини у суспільстві, тим це суспільство є справедливим. Справедливість можна розуміти як реальну рівність у суспільстві. Категорія справедливості (соціальної справедливості) оцінює суспільну дійсність, яку слід зберегти або змінити з позицій належного і фіксує в узагальненому вигляді принципи взаємовідносин особи та суспільства, класів, соціальних груп, ґрунтовно характеризує людську діяльність [12, с.101].

Отже, розглянуті цінності становлять систему. Головну роль у ній відіграє людське життя, прагнення до нього виражається у гідності та власності, які утворюють діалектичну єдність, похідною від неї є свобода, котра обмежується свободою інших. Тому в суспільстві потрібна рівність, але не тільки формальна, а реальна, що враховує внесок кожного до суспільного блага та пільги для тих членів суспільства, які нездатні захистити власні права. Цю реальну рівність можна розуміти як справедливість.

Далі, будучи важливим засобом реалізації у суспільному житті зазначених та інших загальнолюдських цінностей, право виступає також як самостійна культурна цінність. Власна цінність права виявляється в тому, що називається правовими засадами або духом права, на які повинні налаштовуватись як громадяни, так і установи й організації. Формулювання правових засад є однією з найважливіших цілей філософії права та юридичної науки. Багато з них очевидні й зафіксовані у чинних кодексах (відповідальність за провину, презумпція невинуватості тощо). Проте не існує вичерпного переліку таких засад [13, с.41–42]. Дух (або ідея) права полягає в прагненні застосовувати для розв'язання конфліктів лише правові засоби, які, діючи в комплексі, зорієнтовані на юри-

дичні дозволи, тобто право має на меті цивілізувати суспільні відносини. Це – утвердження в суспільстві гарантій життя, гідності, власності, свободи і відповідальності, рівності, справедливості, досягнення необхідної організованості, торжество високої моральності, справжнього гуманізму, заперечення сваволі й беззаконня.

Виявами самостійної цінності права є також права і свободи людини. Ці дозволи, закріплені у Конституції України, відкривають простір для творчої самостійності особистості – найважливішого показника в галузі суспільних відносин. Одночасно право виступає чинником консолідації суспільства, оберігаючи його від дезорганізації, що стосується не лише окремого соціуму, але й людства загалом. У цьому контексті доречно також сказати про нормативність права, його загальнообов'язковий характер, забезпечення виконання правових приписів з боку громадян та установ. Визнання цінності права є необхідним кроком у розвитку правосвідомості, до активної поведінки, охорони й примноження усіх цінностей суспільства.

Можна вести мову не лише про цінність права, але й про правові цінності. До них відносяться особливі правові засоби та юридичні механізми (все те, що називається юридичним інструментарієм), які забезпечують дотримання законів. Загалом право як засіб регулювання соціальних відносин та як культурне явище становить водночас і соціальну, і особистісну цінність.

Звернімось тепер до гносеології права. Взагалі центральною категорією гносеології є істина. Що стосується правознавства, то для нього істина є головною внутрішньою метою. Вона вимагає застосування цілої системи методів та підходів. Найзагальнішим є філософський підхід. Науковці-правники України повинні використовувати у своїй діяльності все багатство сучасних філософських ідей, парадигму науки XXI сторіччя. Безпосередньо до філософських підходів примикають загальноюридичні науки, які відіграють методологічну роль відносно ре-

шти галузей юридичного пізнання. Це теорія держави і права, історія політичних і правових вчень, соціологія права, а також (для дисциплін, пов'язаних з боротьбою зі злочинністю) кримінологія. Далі слід згадати загальнонаукові методи і підходи. Все частіше юристи застосовують системно-структурний підхід, методи математики, кібернетики, інформатики, психології тощо. Важливу роль у методології юриспруденції відіграють і міждисциплінарні підходи. Разом з тим першочергова роль у встановленні істинної картини правової реальності належить власним спеціальним методам юридичної науки. Це передусім юридико-технічний (формально-юридичний) та порівняльно-правовий методи.

Предметом дослідження для правової гносеології слугує не лише юриспруденція як теоретична наука, але й практична юридична діяльність. Якщо вести мову про правотворчість, то такий фундаментальний її продукт, як правова норма, має дескриптивний аспект. Вона в ряді відношень відображає правову реальність (і соціальну взагалі) й тому її можна відповідною мірою вважати істинною. Проте головним аспектом норми права є прескриптивний. Її можна вважати правильною, істинною, якщо вона виявляється ефективним засобом досягнення поставленої мети. Тут має місце своєрідне випереджаюче відображення більш досконалого майбутнього. Щодо перевірки істинності правової норми, то критерієм у цьому випадку виступає юридична практика. Отже, застосування категорії істини до норми права і можливе, і потрібне. Це дозволяє твердити, що метою законотворчої діяльності держави є встановлення істинних юридичних норм.

Необхідно також торкнутися питання про форми застосування категорії істини до процесів, що протікають у сфері реалізації права. Найважливішою її складовою виступає розслідування злочинів. Особи, що його провадять, мають на меті встановлення істини у кримінальній справі. В кримінальному процесі вживається поняття матеріальної істини, тобто істини у справі, яка отримала фактичне

(«матеріальне») підтвердження. Для правильного вирішення кримінальної справи закон вимагає істинної картини злочину. Встановлення істини у справі охоплює також правильну кваліфікацію розслідуваного діяння, яка потребує адекватного тлумачення норми (що є своєрідною формою юридичного пізнання). Істинними мусять бути і висновки про міру покарання. Вимогу істинності можна поставити також до виконання вироку пенітенціальними органами. Таким чином, категорія істини входить до структури методології правотворчості та правореалізації.

Головне ж полягає в тім, що цінності та істина у правовій сфері тісно пов'язані між собою. Істина у сфері права є цінністю, яка посідає важливе місце в загальній ієрархії цінностей, а ця остання повинна мати обґрунтування з погляду істини. Природа цінностей та істини в юридичній сфері більш глибоко розкривається в їхньому взаємозв'язку, їх можна відокремити одну від одної лише умовно. Узяті в абстракції, вони виступають зовнішніми одна відносно іншої, певною мірою навіть полярними сутнісними характеристиками права. Але в реальному житті вони складають певну взаємозалежність, розчленовану єдність. Істина в тому чи іншому відношенні передбачає цінність, а цінність – відповідну адекватність правовій дійсності, істинність. Ці основні характеристики права пронизують одна одну. Право можна розглядати як своєрідне взаємовідображення істинного у цінному та цінного в істинному.

У розмаїтті взаємовідношень між цінностями та істиною у праві визначальним компонентом виступає їх єдність, яка має складну структуру; головними її елементами є обумовленість шкали цінностей у цій сфері істиною і тісний зв'язок істини як цінності з іншими цінностями права.

Взаємний зв'язок істинності та цінності можна прослідкувати вже при формулюванні проблеми чи проблемної ситуації, що має своїм витоком усвідомлення суперечності між істинністю та цінністю правового знання. Ситуації такого роду стимулюють пошу-

ки нових знань і приводять до більш істинного уявлення про правову реальність, перетворюють юридичну істину на процес. Аналогічно можна сказати, що і цінність знань у праві є процесом.

В юридичній науці проблема зумовлює необхідність формування однієї або кількох гіпотез. Ядро гіпотези складає певна ідея. Кожна окрема гіпотеза спрямована на отримання нового істинного знання. Одночасно можна і потрібно вести мову й про цінність гіпотези. Насамперед, це її плідність у плані розв'язання проблеми. Істинність і цінність гіпотези тісно пов'язані між собою. Коли взяти такий різновид пізнання у галузі права, як процес розслідування злочину, тут роль гіпотези відіграє версія, яка також має істиннісно-ціннісний аспект. Далі, коли гіпотеза отримує належне підтвердження, вона може перетворитися на теорію. Остання має гносеологічну функцію, повинна давати істинне знання про свій об'єкт. Одночасно у неї є також аксіологічна характеристика – передусім, наскільки вона корисна для практики.

У суто гносеологічному плані істина виступає ідеалом, на досягнення якого спрямована людська діяльність, і вже тому є високою цінністю. Крім того, істина є цінністю як у практичному, так і в світоглядному відношенні як для особистості, так і для соціуму. Ціннісний аспект притаманний також питанню про шлях до істинного знання. Усе це має важливе значення для правосвідомості. Проте цінність істини не можна ставити вище за цінність людини. У сучасному світі повною мірою виявився негативний потенціал прагнення епохи модерну підкорити зовнішню природу і саму людину, утвердити у світі єдину істину. Істина повинна еволюціонувати в бік зростання її цінності, але необхідно правильно визначити її місце в загальній ієрархії цінностей, де найвищий щабель посідає особистість в єдності з соціумом. Це має безпосереднє значення для права як основного регулятора використання істин у суспільному житті.

Свій ціннісно-істиннісний аспект має пра-

вотворчість. Основні цілі права – людське життя, гідність, власність, свобода, відповідальність, справедливість, рівність тощо – виступають справжніми, істинними цінностями. Коректна пізнавальна оцінка їхньої суті є гносеологічною основою правильного оформлення їх як державно значущих. Одночасно цінність юридичної норми визначається мірою, якою вона відповідає особливостям даного історичного етапу. Юридична норма мусить відповідати зазначеним чинникам, тоді вона є істинною в цьому розумінні. Разом з тим вона має бути цінною як ефективний соціальний регулятор. Кожна з цих двох характеристик норми права виявляється одночасно умовою і наслідком щодо іншої. Можна також сказати, що істинність юридичного закону містить у собі цінність, і навпаки.

Правові цінності пов'язані з істиною також у галузі правореалізації. Зокрема, щоб судовий вирок мав належну соціальну цінність, він мусить спиратися на істинну картину злочинної події, істинну кваліфікацію злочину (яка передбачає істинне тлумачення юридичних норм), істинне розуміння особистості підсудного. Єдність цінностей та істини певною мірою характеризує також і виконання покарання. Універсальним критерієм як істинності, так і цінності в їх єдності виступає юридична практика.

Природа права така, що в галузях правотворчості та правореалізації цінність відіграє провідну роль, а істинність – підпорядковану. У правознавстві має місце протилежне співвідношення.

Загальний висновок полягає в тому, що аксіологія та гносеологія права принципово нероздільні, й відповідно діалектичну єдність у праві становлять цінність та істина. Право вбирає в себе загальнолюдські цінності, стає їх виразником і перетворюється на істинну, справжню культурну цінність. Удосконалення права як одного з основних засобів самоорганізації суспільства потребує гармонізації цінностей та істини, утвердження

загальнолюдських цінностей, котрі відповідають природі особистості та суспільства і виступають найвищим синтезом цінностей та істини, якого за всю свою історію досягло людство. Тією мірою, якою зазначена мета досягається, саме суспільство стає правовим і перетворюється на істинну цінність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Платон. Держава. – Кн. IV / Платон. – К. : Основи, 2000. – 355 с.
2. Кант И. Метафизика нравов в двух частях / И. Кант // Соч. в 6-ти томах. – Т. 4. – Ч. 2. – М. : Мысль, 1965. – С. 107-453.
3. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель // Сочинения. – Т. IV. – М. : Соцэкгиз, 1959. – 440 с.
4. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога / В. В. Рибалка – К. : Шкільний світ, 2010. – 128 с.
5. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Гришук – К. : Атіка, 2007. – 432 с.
6. Бандура О. О. Істина як загальнолюдська та правова цінність / О. О. Бандура // Право України. – 2010. – № 2. – С. 88-94.
7. Соловьев В. С. Оправдание добра / В. С. Соловьев // Соч. В 2 т. – Т. I. – М., 1988.
8. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве : учеб.-практ. пособие / К. И. Скловский. – М. : Дело, 2002. – 512 с.
9. Бабкін В. Д. Правова держава та захист прав людини / В. Д. Бабкін // Правова держава. – 1998. – Вип. 9. – С. 270-281.
10. Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу / Ю. В. Кушаков. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 572 с.
11. Радбрух Г. Философия права / Г. Радбрух. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 240 с.
12. Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання: Аксіологічно-гносеологічний підхід : монографія / О. О. Бандура. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 272 с.

13. Бабенко А. Н. Правовые ценности (вопросы теории) / А. Н. Бабенко. – М. : Акад. упр. МВД России, 2001. – 184 с.

Бандура О. О. Основні риси діалектики аксіології та гносеології права / О. О. Бандура // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 42–49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11bootgp.pdf>

Показано, що аксіологія та гносеологія права відносяться до основних складових філософії права, центральною категорією аксіології права виступає цінність, а гносеології права – істина. Ці категорії діалектично пов'язані одне з одним: цінності права мають відповідати природі людини, бути «правильними», істинними, а істина становить важливу цінність для права.

***

Бандура О.А. Основные черты диалектики аксиологии и гносеологии права

Показано, что аксиология и гносеология права относятся к основным составляющим философии права, центральными их категориями выступают ценности и истина. Эти категории диалектически взаимосвязаны друг с другом: ценности права должны соответствовать природе человека, быть «правильными», истинными, а истина представляет собой важнейшую ценность для права.

***

Bandura O.O. Basic Lines of Dialectics of Axiology and Gnosiology of Law

It is shown that axiology and gnosiology of right behaves to the basic constituents of legal philosophy, as their central categories values and true act. These categories are dialectical related to each other: the values of right must correspond to human nature, be «correct», true, and truth makes an important value for a law.

Форум права Форум